

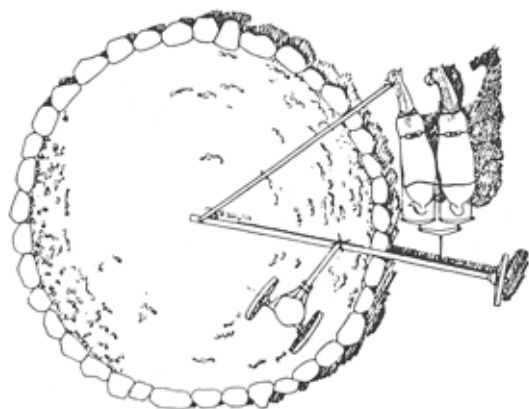
Futtrup

af Aksel Kirk, Engkjærbrovej 30, Elsted, 7752 Snedsted/U.L.

Futtrup Teglværk

Nu, hvor jeg nyder livet som pensionist, er det blevet min hobby at studere de dagbøger, min bedstefar skrev i årene 1866 til 1905. Især har det været interessant at læse om hans arbejde som smed på Futtrup Teglværk.

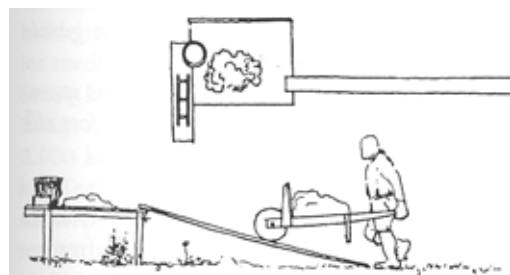
Igennem et kvart århundrede er bedstefar, Jens Nielsen Kirk, Heltborg, jævnligt gået ned til teglværket - ofte klokken 4 om morgenen - med et sæt hestesko og forskelligt værktøj på ryggen. Teglværksarbejdet begyndte klokken 6, og inden da skulle der måske skos et par heste eller repareres en æltevogn. Måske skulle der også ses til møllen, som trak maskinen, der lavede drænrør.

Æltegrav, diameter 8 meter, også kaldt æltekulen eller »trådsen« (da stude trådte leret). 2 mand påfyldte ler i tynde lag (2-3 tommer) og tilsatte vand. Når graven var fyldt op, tilsattes ekstra vand og der dækkedes med mos eller lign. for at undgå udtørring. Så skulle graven have ro til at »sumpe«

Som nykonfirmeret tjente jeg midt i 30-erne på gården, Futtrup, som ligger tæt ved fjorden, nærmest midt i engene. Nordvest for gården er der højmark med 6-7 m høje skrænter ned mod et strandareal. Mellem skrænterne og fjorden er der 60-70 m, og her lå der, da jeg tjente på gården ruinerne af et gammelt teglværk, som har været i brug fra ca. 1830 til omkring århundredskiftet.

Mangen en sommeraften gik vi turen til teglværkspladsen, hvor de gamle ruiner og æltegravene fik os til at fantasere om det liv, der udfoldede sig her i forrige århundrede. Lidt længere mod nordvest var der en lille skov på ca. 2.000 m². Her, langt fra menneskers bolig, var

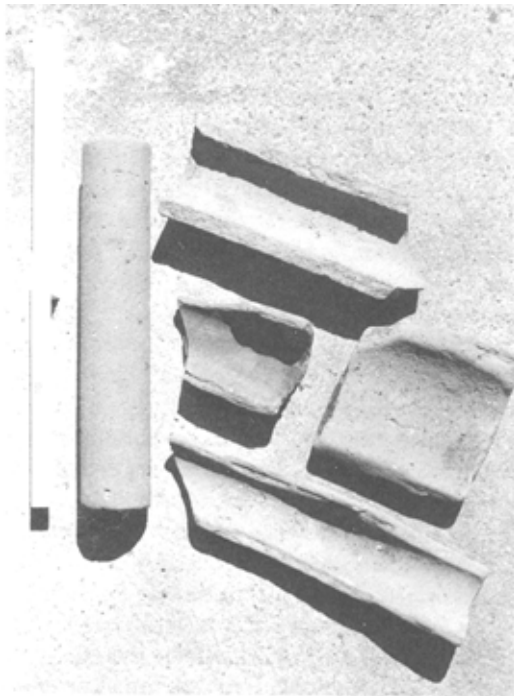
Strygebord, set ovenfra og fra siden. Fra æltegraven kørtes leret, der nu havde konsistens som tyk bankerot (= mørtel), til strygebordet, hvor »strygeren« med hurtige hænder kastede to håndfulde ler i forme og strøg det overskydende ler af, inden den våde sten blev lagt til tørring på jorden et par dage. Herfra kørtes stenene til tørreladerne for til sidst at blive stablet i ovnen til brænding

Tværsnit af ovnen. Når stenene var omhyggeligt stablet i ovnen, blev de delvis dækket med sand og jord for at undgå for hurtig brænding. De første dage fyrede man med tørv fra egen mose, op til 400° C, men derefter fyredes der med kul, som kunne bringe temperaturen op på 1000° C. Alt disponibelt mandskab skulle igang, når ovnen skulle tømmes for de ca. 36.000 sten og 4.000 drænrør, der var anbragt øverst, da de ikke tålte for stærk varme. Normalt nåede man at brænde 10 ovnfulde sten og drænrør i de 5 måneder, sæsonen varede. Futtrup-teglovnen har været 8 meter lang, 3 meter bred og ca. 3,5 meter dyb. Fra tilbygningen til højre på billedet fyredes der gennem 4 små døre ind til selve ovnen

der et enestående fugleliv, og ofte så vi i mørkningen Mikkelt smutte ud fra sin hule og gå på rov. Der var mange ræve i de store skrænter. Denne plet var et sandt eldorado.

Med respekt for stedets gamle industri og den kulturelle arv, jeg betragter bedstefars dagbøger som, har jeg sammen med min bror, Henning Kirk, Hurup, på papiret prøvet at rekonstruere og beskrive den gamle teglværksvirksomhed. Vi har gjort det ud fra min brors mange års erfaring som teglværksarbejder og ud fra, hvad bedstefar skrev i sine dagbøger gennem de mange år, han kom her som smed. Desuden har vi støttet os til beskrivelser fra et samtidigt teglværk i Midtjylland, hvorfra artiklens billeder er hentet. Ved at grave i ruinerne i Futtrup, har vi

Teglstykker, fundet på standen ved Futtrup under den historiske aftentur, d. 22. juni 1990. (Foto U. L.)

konstateret, at dimensioner på højovn o.s.v. har været de samme som i Midtjylland, hvorfra vi også har oplysninger om, at en teglværksarbejders dagløn var 2 kr.

Det at brænde ler til sten er et gammelt håndværk. Hvor gammel er der ingen, der ved, men det fortælles, at nogle munke i Romerriget fandt på det for ca. 4.000 år siden. Vi ved, at man begyndte at lave teglsten i Danmark i 1100-tallet. Fremgangsmåden har faktisk været den samme helt op til vor industrialiserede tid. Futtrup teglværk er sikkert startet som så mange andre. Vi gætter på, det har været omkring 1830. Man har skullet bygge et hus, en kostald eller måske et stuehus. Man har så gravet i de store skrænter, og her har man fundet ler, så man selv kunne fabrikere stenene.

Senere har man erfaret, at leret var af fin kvalitet, og man har anlagt et lille teglværk til at give en ekstra indtægt til gården.

Set med vore øjne er beliggenheden ucentral, omkredset af store enge, men for 150 år siden var det vigtigt, at stedet lå nær ved vandet, for da var vandvejen stadig dominerende, og langs denne "vej" lå havnebyerne Thisted, Nykøbing, Skive og Løgstør mfl. På dette grundlag er virksomheden sikkert startet. Når jeg i det følgende beretter om arbejdets gang på teglværket, vil jeg tage fantasien lidt til hjælp.

En sommermorgen i året 1875 kommer et

hestekøretøj langsomt agende ad landevejen sydfra mod Heltborg. Kusken er Rasmus, en ung mand, og han kommer fra Refs. Ret hurtigt går det ikke, for selv om det er landevejen, er den ujævn, faktisk kun et par hjulspor. Rasmus skal til Futtrup teglværk efter et læs mursten. Han er ikke videre stolt af det, for han aner ikke, hvor Futtrup ligger. Men på den anden side er han spændt på turen, for han har aldrig før set et teglværk. Hans husbond har sagt til ham, at, i Heltborg er de i færd med at bygge en vindmølle. Lige før møllen skal han dreje til højre, så vil han komme til Futtrup og teglværket.

Før vi følger Rasmus videre, skal vi have at vide, hvad stenene skal bruges til. Jeg husker, at min bedstemor, som var fra Skårup ved Vestervig, var kommet til Heltborg nogle år før. Hun har fortalt, at når hun gik hjem til Skårup, var Hurup det mest øde sted, kun hede og bakker med 2 huse på Refsgårdens udmark. Nu gik der rygter om, at en kommende jernbane gennem Thy skulle have station ved Hurup, og fremsynede mænd så en chance ved at bygge huse her. Derfor var Rasmus på vej efter mursten, sendt af sin husbond i Refs.

Da Rasmus kommer over bakken ved Lyngklip, kan han se til Futtrup yderst ved fjorden, men han kan ikke se noget teglværk. Fra gården bliver han sendt videre langs vandet og pludselig bag de store bakker er han fremme ved teglværket.

De 18 teglværksarbejdere spiser netop formiddagsmel' mad, da Rasmus når frem. Han spænder hestene fra og lader dem græsse langs stranden. Selv finder han madpakken fra madmor frem og slår sig ned blandt arbejderne. Formanden fortæller, at det faktisk er lettere at køre til teglværket langs stranden nordfra, og så får de sig en snak om, hvor mange sten, Rasmus skal have kørt hjem til det ny hus. 5.000 har mureren sagt, men da formanden anbefaler, at han nøjes med 250 sten ad gangen, må han altså afsted 20 gange. Alligevel bliver det ikke til så mange sten som den skibsladning på 15.000, der i går afsejlede mod Thisted. Rasmus lytter opmærksomt på en beretning om, hvordan stenene føres til skibene via vogne og en kog/kåg (= fladbundet pram), og hvordan losning af kul til ovnen foregår i modsat rækkefølge.

Forholdene for teglværksarbejderne er på mange måder anderledes end for en bondekarl som Rasmus. De sover i tørveskurene om natten

Teglstykke (defekt tagsten), fundet under udgravning af en teglovn på Holger Johansens mark i Spangbjerg. Stykket er præget med navnet »Landlyst«. Kan nogle af årbogens læsere oplyse om en evt. forbindelse med det nu nedlagte Landlyst Teglværk ved Thisted? (Foto U. L.)

og laver selv mad af kartofler, mælk og andet, de får fra gården. Hver lørdag aften går de hjem til familien og vender så tilbage mandag morgen. Daglønnen er 2 kr., men formanden får 3 kr. på grund af ansvaret.

Inden Rasmus begiver sig på hjemvejen, tager han sig tid til at se, hvordan leret køres fra skrænten til de fire æltegrave, Tidligere brugte man stude til at ælte leret, og det var et stort fremskridt, da man fik æltevogn. Det sidste, Rasmus får at se inden hjemturen, er møllen, som trækker maskinen, der laver drænrør. Som i en stor kødhakkemaskine presses leret ud og skæres af i den rigtige længde. Teglværket kan levere rør med huller på 1½ til 4 tommer. Møllen har for år tilbage erstattet den gamle hestegang som trækraft.

Endelig kommer Rasmus afsted fra det spændende teglværk. - Der bliver meget at fortælle om, når han kommer hjem til Refs.

Ud fra bedstefars regnskabsbøger kan vi anslå noget om økonomien i teglværksdriften. - Mursten kostede 2 øre pr. stk., 1½ tommers drænrør 2,2 øre og 4 tommers rør 8 øre. Da der sikkert er solgt flest 1½ tommers rør, kan vi sætte gennemsnitsprisen for drænrør til 4 øre.

Med 10 brændinger á 4000 rør bliver det 40.000 rør á 4 øre, altså 1600 kr. for en sæsons produktion. 10 brændinger á 36.000 sten bliver til 360.000 sten á 2 øre, altså 7.200 kr. Samlet salgspris for årsproduktion af sten og drænrør: 8.800,- kr.

Arbejdsløn pr. sæson (5 mdr. /ca. 140 arb.dage) for 18 mand til en dagløn på 2 kr. (3 kr. til formanden) bliver 5.180 kr. Andre udgifter anslås til 100 kr. for naturalier fra gården, 600 kr. for kul til ovnen, 300 kr. til hestehold (= værdien af en hest), 400 kr. til diverse vedligeholdelser og 200 kr. til smedearbejde (materialer medregnet). Det giver samlede udgifter på 6.780 kr.

Årligt overskud på teglværket har da været ca. 2.000 kr. I 1855 blev Futtrup købt for 54.000 kr. Teglværksdriften har altså kunnet dække størsteparten af gårdens forrentning. Rentesatsen var almindeligvis 4% p.a.

Den hvide hest på Futtrup

Chr. Peter Christensen havde en hvid kørehest, som han havde købt af cirkus Mieke. Den var oprindeligt blåskimlet, men de blå pletter forsvandt med alderen. Chr. Peter kom ofte forbi mit hjem på vej til Hurup eller Heltborg i sin flotte jumbe med gummihjul, forspændt den hvide hest, der kunne løbe så hurtigt, at man næsten ikke kunne se, dens ben rørte vejen. Men når køretøjet nåede til byen, kunne hesten stå ubundet i vejsiden i timevis, mens Chr. Peter forrettede sine ærinder. Der blev sagt, at selv ikke en bombesprængning ville kunne få hesten til at forlade stedet. Men så snart dens herre rørte tømmerne, satte hesten af sted i bilfart mod Futtrup.

På min første dag på Futtrup, blev jeg sendt af sted til købmand Nielsen i Heltborg efter varer. Jeg kørte med en arbejds-fjedervogn, forspændt den hvide hest, som stadig var på gården, efter at Chr. Peter havde solgt Futtrup. Ankommet til købmanden, slog jeg tømmeren omkring hjulnavet, som jeg havde lært, så det strammede i milen, hvis hesten gik frem. Men så snart jeg var inde i butikken, fik den hvide sig bakked ud af ”fortøjningen” og stak i trav sydpå, hvor den dog blev stoppet af smeden i byens udkant. Den hest fandt sig ikke i at være bundet.

Senere fik jeg den hvide hest og en jysk hoppe som mit spand heste, men da var den hvide blevet 14-15 år gammel.

Nogle år senere skete der en tragisk ulykke på Futtrup. Karlen Niels var ude i engen med en lille fladbundet vogn, forspændt den hvide hest, da et voldsomt uvejr drev over engen. Et lyn slog ned og dræbte både Niels, den hvide hest og gårdens hund, der havde søgt ly under vognen.

Futtrup ca. 1900

Folk på Futtrup

Preben Fabricius (født 1820) og hans kone Margrethe (født 1829) ejede Futtrup fra 1852. De var barnløse, men havde en plejedatter, Margrethe Vindfeldt (fornavnet kunne tyde på slægtskab med plejemoderen), som i 1888, 23 år gammel, blev gift med den nye dyrlæge i Hurup, Hans Frederik Abrahamsen Læssøe, der da var 24 år. Dyrlæge Læssøe var præstesøn fra Kvong ved Varde og brorsøn af den fra 3-årskrigen så kendte officer, oberst Læssøe. Brylluppet blev holdt på Futtrup, hvortil Læssøes flyttede i 1894 og blev bestyrerpar, samtidig med at Læssøe fortsatte sin dyrlægepraksis herfra. Da gården blev solgt i 1904, flyttede dyrlægen sin praksis til Ydby. Fabricius og hans kone flyttede med og blev til deres død passet af plejedatteren. Fabricius, der var præstesøn fra Ydby, døde i 1911, 91 år gammel, og hans kone døde i 1913, 85 år gammel. Dyrlæge Læssøe og hans kone døde i hhv. 1932 og -38. De havde 6 børn.

Christian Peter Christensen (forfatteren og TV-manden Jørgen Thorgaards morfar) og hans kone købte Futtrup i 1904 efter at have bestyret en gård i Hjortdal. Chr. Peter fra Futtrup, som han blev kaldt, var fra Gøttrup, mens hans kone var fra Mors. De drev gården som et mønsterlandbrug, men havde også gunstige vilkår med stigende landbrugspriser under 1. verdenskrig, hvor en god hest kunne sælges for 4.-5.000 kr. eller det samme som årslønnen til folkeholdet. CPC byggede nyt stuehus, samt ko-, heste- og svinestald og sørgede for at hæve bygningerne mere over grunden, så de var mindre udsatte for oversvømmelse. Laden var

bygget lige før århundredskiftet af materialer fra det nedlagte teglværk.

Næste ejer, Niels Gade, måtte efter fejlslagne afvandingsforsøg og krisetider lade gården gå på tvangsauktion, hvor den blev købt af hans svigerfar, Martin Riis, Uglev, hvis 25 årige søn, Peder Riis, først blev bestyrer, men efter et år, i 1934, selv overtog gården. Hans kone hedder Kathrine Amby.

Den 1. maj 1934 kom jeg til Futtrup som 4.-karl. Min løn for sommeren var 125 kr., og lønnen til alle os fire karle svarede til værdien af 9 slagtesvin. I høsten havde vi 2 daglejere, som lønnedes med 3,50 kr. for en arbejdsdag på 10 timer. 1 tønne byg kostede 14-15 kr., altså nok til at lønne en daglejer i 4 dage. I dag svarer en dagløn til værdien af ca. 6 tdr. korn.

H. F. A. Læssøe, dyrlæge i Ydby 1904-32

Karlens arbejdsdag forløb således:
 Kl. 5.30-6.30: Forkarlen gør morgenarbejde hos de 3 spand heste.
 De øvrige 3 karle malker gårdens 20 køer.
 6.30-7.00: "Douer" (= morgenmad).
 7.00-12.00: Markarbejde eller andet arbejde.
 12.00-13.00: "Unnen" (= middagsmad) og middagssøvn.
 13.00-18.00: Markarbejde eller andet arbejde.

18.00-18.30: "Nætter" (= aftensmad).
 18.30-19.30: Forkarlen røgter hestene, øvrige karle malker.

Det giver i alt 14 timer fra arbejdsdagen begynder til den slutter, så der var sjældent energi til at tage i byen om aftenen, men måske roede vi en tur til Mors. Hver anden søndag var fridag, og sommerferien bestod i 3 fridage - hvis der var tid til det!

Kilde: Sydthy Årbog 1990, side 24-29.

		1888		Indtægt		Udgift	
		Kr	q	Kr	q	Kr	q
		Overført		261	05	353	20
Mai	20	Høstidsoffer 1 Kr, 2 ^{1/2} Logehonorar 5 Kr		"	"	6	"
	18	Kongelig Skat for April Termin d. 1.		"	"	38	07
		5 St. Talskenes 50 q. 1 Furveregning 27 q.		"	"	"	77
		Kjøbmandsvare for 12 Kr 33 q, Manufakturvarer 3 Kr 60		"	"	15	93
		Solgt Mælk i Mai for		15	03	"	"
Juni	4	Solgt 1 Bede 26 Kr, 2 ^{1/2} Lam 12 Kr		38	"	"	"
		- 1 Ko 95 Kr, Uld for 2 Kr 60 q 1 ^{1/2} Sp. Vikhørre		99	66	"	"
	5	Kjøbt Hækfrø for 18 Kr 75 q, Havre for 8 Kr 34 q		"	"	27	09
		100 Kubikalen Mær til Skudtørre 77 ^{1/2} q		"	"	17	50
		For at faa Torverne odtørret og passet		"	"	17	"
	11	Rentier 49 Kr, 2 Talsbyg miller i Jygen 2 Kr		"	"	51	"
		275 D. Aug 13 Kr 07 q, 12 D. Byg 5, 93, 226 D. Havre 0, 96		"	"	29	96
		a 475 q p. 100 D - 490 q p. 100 D - 485 q p. 100 D		"	"	"	"
		For Aine og Kristens Underholdning 5 Løtar		125	"	"	"
		Løngilde fra Asmus 10 Kr, Dof. D. Kr: 50 q		10	50	"	"
		Tonijes for raad og omsæt 1 Kr 75 q, Rentier for 13 q		"	"	2	50
	19	Bægløn for 2 Dage til Huse i Andet Præstestue		"	"	3	"
		29 Jorlinger 3 Kr 35 q, 1 Los Hædovr 4 Kr 60 q		"	"	8	02
	22	Offer ved et Bryllup 3 Kr, Logehonorar 2 Kr		"	"	5	"
	28	1 par lenspønde stange 2 Kr 75 q, 1 par Trøster 1 Kr		"	"	3	75
		1 Kjøbmandsregning 15 Kr, 12 St. Drænrør 90 q		"	"	15	90
		Solgt Mælk i Juni for		20	52	"	"
Juli	18	75 D. Aug 7 ^{1/4} q, 3 Kr 57 q, Lødelmagerregning		"	"	4	3
				569	76	601	01

Side fra Jens Nielsen Kirks regnskabsbog. Bemærk køb af drænrør den 28. juni